

Milena Novak

Vrtec v romskem naselju: vzgaja, uči in živi ...

Vsi otroci imajo pravice: pravico do varstva, šolanja, zdravstvene oskrbe in mnoge druge.

Vsak otrok, kjer koli živi, ima pravico, da odrašča z občutkom varnosti in ljubezni: preprosta misel, ki bi ji redki odkrito oporekali.

Žal pa je resničnost čisto drugačna.

Vsak dan se rojevajo otroci, ki ne bodo nikoli poznali stvari, ki so srečnejšim otrokom samoumevne.

Mnoge otroke izkoriščajo ... Nekateri otroci stradajo, ker vlada lakota; drugi ne bodo nikoli imeli priložnosti, da bi se učili in odrasli; nekateri se tudi igrati ne morejo ...

(Audrey Hepburn 1989)

Uvod

V zadnjih letih sledimo številnim razpravam o integraciji in segregaciji romskih otrok, slišimo tudi najrazličnejše politične polemike o reševanju romske problematike. Tako smo nehote tudi prek medijev seznanjeni z nekaterimi vzorci iz življenja različnih romskih skupnosti, ki so lahko v naši neposredni bližini, lahko pa so od nas oddaljeni, vendar nas kljub temu zanimajo, čeprav nimamo z njimi neposrednih stikov. Večkrat poslušamo o človekovih pravicah, mediji nas sprašujejo, koliko poznamo Konvencijo o otrokovih pravicah, ali upoštevamo vse to pri vzgojno-izobraževalnem delu ...

Strokovni prispevek

Milena Novak, univ. dipl. pedagoginja, Vrtec Pedenjped, Novo mesto

Z vidika »neposrednega soseda« in z lastnimi razmišljanji v prispevku bomo skupaj privedli do nekaterih sklepov, ki bi jih bilo dobro upoštevati pri globljem razumevanju romske problematike in pojavov na predšolskem področju.

Zgodovinska dediščina Romov

Romi (Cigani), ljudstvo ognja in vetra, s simbolom kolesa na zeleno-modrem polju, že dolga stoletja brezdomci in večni potniki, odkar so zapustili svojo matično pradomovino Pandžab v Indiji, praviloma povsod odrinjeni na obrobje družbenega življenja, so se naselili domala po vsem svetu.

V evropskem prostoru so Romi (Cigani) že zelo zgodaj pritegnili nase pozornost prav s svojo drugačnostjo, s posebnim in hudo divergentnim načinom svojega vsakdanjika in še posebno kot etnos zunaj vseh konvencionalnih pravil družabnega življenja.

Prihod Romov na slovenska tla je daljše obdobje potekal v treh smereh: iz smeri Hrvaške – današnji dolenski Romi, iz Madžarske – današnji prekmurski Romi in iz smeri nemških dežel – današnji gorenjski Romi ali Sinti.

Romi so bili žrtve vseh vojn, konfliktov in družbenih oblik, vendar si nikoli niso izmišljali nacističnih sistemov, vojn, komunistične diktature ipd. V času nacizma, v drugi svetovni vojni, so bili Romi skupaj z Judi soočeni s poskusom popolnega uničenja. Do pred kratkim o genocidu nad Romi skorajda ni bilo govora. Drugače kakor pri judovskem prebivalstvu Romi sami niso imeli sredstev (publikacij, knjig), da bi spregovorili o svoji usodi. Objektivno, na podlagi dokumentov je o holokavstu nad Romi do sedaj pisalo le nekaj raziskovalcev. (Brizani 2000, str. 10)

Romi v zgodovini za seboj niso puščali pisane literature, saj so bili povečini nepismen narod. Bili pa so izvrstni pripovedovalci zgodb in legend ter pesmi, ki so jih praviloma zapisovali drugi.

Položaj Romov danes še vedno opredeljuje dediščina iz preteklosti, ki izhaja iz zgodovine naseljevanja Romov na Dolenjskem, ki jih druge skupine v Sloveniji imenujejo hrvaški Cigani, naseljujejo kraje v Beli krajini, kočevsko okolico, krško dolino in druge kraje po Dolenjskem, posebno v okolici Novega mesta. O začetku naseljevanja teh rodbin so znani le skopi podatki.

Ko obravnavamo dolenske Cigane, se torej še ne moremo opreti na nobeno študijo, ki bi bolje pojasnila njihovo etnično pripadnost v povezavi s sosednjimi hrvaškimi ciganskimi plemeni. Drugi podatki so preveč skopi, da bi zadostovali za natančnejšo določitev prejšnjih bivališč dolenskih ciganskih družin. Edini viri, ki pogosto omenjajo Cigane na Dolenjskem in njihovo navzočnost v preteklosti, so matične knjige. Mnogo pomembnih podatkov je zapisal tudi Trdina v črtici o Ciganih Brajdčih, vendar govori le o omenjenem rodu.

Poklici in druga gospodarska dejavnost pri Romih, ki so bili najpogostejši v preteklosti, so: kovači, izdelovalci svedrov, brusači – žljafarji in dežnikarji, drobilci kamenja, pletarji in prekupčevalci konj. Nekateri od teh so se ohranili do

današnjih dni. Druge dejavnosti, po katerih so znani Romi po vsem svetu, so, da beračijo, vendar pravijo, da se razlikujejo od beračev, saj le »fihtajo«, berači pa »petlajo«. Romi menijo, da je »fihtanje« gmotna podpora, ki jo da kmet ali meščan, ker je premožnejši. Pravijo tudi, da so upravičeni prositi, ker nimajo zemlje in ker imajo premalo dohodkov. Rominje hodijo navadno prosit z otrokom v naročju in z »mažo« (bisago) (rom. *gono*) v roki ali na hrbtu. Če ženska nima svojih otrok, vzame s seboj drugega otroka. Odide že zjutraj in se vrača domov šele pozno popoldne.

Hrana v romskih družinah je splošno preprosto pripravljena in je skromna, posebno kar zadeva živila, najraje jedo svinjino, enako zaželeno je tudi meso drugih domačih živali. V romski prehrani je kruh zelo pomemben. Romi ga ne pečejo doma, ampak ga kupujejo. Če so družine revne, ga tudi še prosijo. Romi jedo kruh skoraj ob vsakem dnevnem obroku. Povrtnina obsega vse vrste zelenjave in sočivja, ki ga sami pridelajo: fižol, repo, zelje in krompir kuhano, le solate so pripravljene sveže. Spomladi nabirajo regrat in motovilec, ki ju pripravijo s kisom (rom. *eloh*) in oljem (rom. *šut*). Romi še danes nabirajo gozdne sadeže, ker jih sami jedo in ker jih dobro prodajo. Radi imajo gozdne jagode, borovnice in gobe. V Metliki jih Rominje prinesejo na trg, v drugih krajih pa jih nosijo podjetjem, ki te sadeže odkupujejo. Romi pijejo vodo za žejo. Voda jim je potrebna tudi za kuhanje in pranje. (Štrukelj 2004, str. 111–135)

Tobak je najbolj razširjeno dražilno sredstvo, ki je pomembno in splošno znano. Rek označuje Rome, da ne kadijo, ampak pijejo tobak. To pomeni, da je kajenje tobaka zelo razširjeno pri teh ljudeh. Na Dolenjskem kadijo moški, ženske in otroci. Nekateri starejši kadijo tobak v pipi, drugi pa cigarete z močnim tobakom. Enak tobak kadijo otroci, ki so včasih bolj vneti kadilci kakor odrasli. Starši včasih upravičujejo otrokovo vnemo do kajenja, češ da tobakov dim preganja gliste.

Pitje *alkoholnih pijač* se je med Romi precej razširilo, vendar ne tako, da bi o tej navadi govorili kakor o družbenem problemu. Moški radi stopijo v bližnjo gostilno ali bife na kozarček žgane pijače; ženske redko pijejo alkoholno pijačo. Priljubljeni nealkoholni pijači sta kava in čaj. Mleko pijejo le dojenčki, če nimajo dovolj matrinega mleka.

Romi jedo dvakrat ali trikrat na dan. Zajtrk ni reden. Najpomembnejši obrok je kosilo, ki ga imajo v različnem dnevnem času. Če je pozno popoldne, potem ne kuhajo večerje. Splošno sestoji obed iz ene, dveh ali več jedi; opoldne je pogosto krompir v juhi, zelje in žganci, meso, fižol in drugo. Večerja je skromnejša; poleti je pogosto samo solata in kruh. Od jedilnega pribora je poglavitna žlica, v novejšem času tudi vilice. Pogosto je tudi roka pribor, saj so še navajeni jesti mesto, kuhane svinjske kože ali solato z roko.

Znanje ljudskega zdravilstva je pri Romih zelo razvito, prav tako tudi znanje čaranja in čarovnega zdravljenja.

Znanje o zdravilnih rastlinah imajo številne romske ženske na Dolenjskem. Nekatere nabirajo za lastno uporabo, druge pa nabirajo za prodajo. Rominje poznajo in najpogosteje nabirajo: akacijo, ajbiš, bezeg, gozdno jagodo, kamilice, kumino, lipovo cvetje, meliso, dišečo meto, pelin, divji kostanj, rman, tropotec, tavžentrozhe.

Zdravila iz živalskih sestavin, ki jih najpogosteje uporabljajo, so: pasja in mačja mast, ki zdravita jetiko, ježeva mast je zdravilo za rane in revmatično obolenje, zajčja mast potegne trn iz kože ... (Štrukelj 2004, str. 145–149).

Obleka: Trdina na primer piše o Ciganih Brajdičih, da so proletarci ne samo med Dolenjci, ampak tudi med drugimi Cigani, ker so tako borno opravljani in tudi nosijo raztrgane obleke. Ta opis pomanjkljive obleke kaže na nekatere današnje romske družine na Dolenjskem, ki se od časa do časa še premikajo po tem ozemlju ...

Predniki današnjih Romov so nekoč v Sloveniji slavili poroko z velikim bliščem in bogato pojedino. Precej pozornosti so posvetili tudi obleki novoporočencev. Trdina opisuje svatbo pod milim nebom in pravi, da niso bili pomembni le obredi, ampak da so skrbeli tudi za obleko neveste. Ženin je lahko nastopil v ponošeni obleki, toda nevesta je morala biti na poročni dan nova od nog do glave.

Moški člani dolenskih romskih družin se oblačijo danes enako kakor ostali prebivalci.

Posebnost njihovega oblačenja je, da radi kupujejo vzorčasto in živobarvno blago oziroma izdelke, posebno srajce in pletene jopice so pogosto take barve.

Današnje ženske se oblačijo preprosto in nosijo obleko, kupljeno v trgovini; ponošene obleke pa dobijo pri domačinih ali pri humanitarnih organizacijah.

Obleka odraslih žensk je navadno sestavljena iz pletene jopice ali bluže, krila in predpasnika.

Dolga in široka krila so bolj čislana kakor ozka in kratka, o katerih menijo, da so nedostojna in grda. Za romsko mater je popolnoma naravno tudi podojiti otroka na javnih prostorih ali na poti.

Romi nosijo danes razna obuvala, ki so industrijski izdelki in kupljeni v trgovini. Na Dolenjskem hodijo poleti ženske bose, vendar samo v naselju ali v taboru. Bosi so radi tudi otroci, ki se tudi v vrtcu kar naprej sezuvajo.

Zanimivejša kakor vrste čevljev je hoja romskih ljudi, ki je tudi del njihove etničnosti. Pravimo, da imajo lahek, hiter, droben, vesel korak in da mlade ženske pri hoji gibajo z boki.

Ženska romska pričeska je preprosta, vendar pa prav ta označba govori o nekaterih njenih značilnostih. Lasje so ravni ali naravno nakodrani in dolgi tako pri mladih kot pri starejših ženskah. To je še danes posebni okras romske ženske. Vse ženske, starejše in mlajše, imajo razpletene lase po hrbtu.

Starejše in mlade Rominje rade nosijo nakit. Stekleni biseri, ki sestavljajo na primer ogrlico, morajo biti živih in različnih barv. Lesketati se morajo tudi uhani in prstani, ki so od kovinskih izdelkov zelo priljubljeni.

Romska družina na Dolenjskem da otroku ime takoj po rojstvu; h krstu ga nesejo šele čez nekaj mesecev ali še pozneje. Otrok dobi na matičnem uradu in pri krstu isto ime, doma pa drugo. Domača imena označujejo osebne lastnosti ali napake: Ruskinja, Topla, Dilino, Šanda, Kašuko. (Štrukelj 2004, str. 169)

Otroške igre romskih otrok so brezskrbne in vesele, preproste in tudi nagajive. Igrajo se in skačejo okoli bivališč in naselij. Starši odtegnejo od igre otroke le tedaj, če želijo, da jih spremljajo pri raznih opravilih v vaseh.

Romski otroci poznajo tudi prave otroške igre. Najbolj znana in zelo priljubljena igra pri vseh romskih skupinah na našem območju je metanje ilovnate kocke ob tla. Dolenjski romski otroci jo imenujejo *phu*, kar pomeni zemljo, blato. *Džam pe keli* pravijo dolenski romski otroci igri.

Dolenjski romski otroci se danes tudi radi igrajo *Indijance v gozdu*. Grmi so skrivališča, veje in palice pa orožje. Ena skupina je skrita, druga jo išče in napada. Ko zagleda nasprotnika, zavpije »Juriš!« in strelja. Zmagovalec je vedno tisti, ki najde nasprotnika.

Mož in žena je novejša otroška igra in predstavlja zaposlenega zakonskega moža ter njegovo ženo. Igrata dva otroka. Žena pripravlja kosilo, peče kruh iz blata itn. Igra je zelo živahna in polna domišljije.

Romski otroci se tudi spomnijo pri igrah, da krasijo grobove umrlih. Iz blata delajo majhne grobove in jih okrasijo s cvetjem. V vrtcu se zelo radi igrajo »pogrebe«, kjer hodijo dečki v koloni, deklice pa »glasno in neusmiljeno jokajo«.

Na ozemlju Dolenjske, to je v bližnji in daljni okolici Novega mesta, so se že pred več stoletji naselile rodbine Brajdičev. Ohranjeni arhivski viri vsebujejo zanimive podatke o teh rodbinah, posebno iz obdobja njihovega naseljevanja. Tako je znano dejstvo, da je bil rod Brajdičev poglavitni začetnik nastanka velikega romskega naselja na območju občine Šmihel in Stopiče. To naselje je bilo za omenjeno romsko skupino v preteklosti največje in najpomembnejše središče. V današnjem času je to naselje manjše in precej nepomembno, saj je pomembnejše romsko naselje Žabjek, ki se je preimenovalo v Brezje. Sredi romskega naselja Brezje stoji tudi vrtec Pikapolonica, v katerega je vključenih 30 otrok v dveh oddelkih.

Položaj Romov v današnji družbi

Romi v Sloveniji so ena najbolj deprivilegiranih družbenih skupin. Status etnične skupnosti, ki ga Romom zagotavlja ustava, ni bil nikoli celostno uresničen in pravno izpeljan. Diskriminacija in prakse družbenega izključevanja Romov so v zadnjem desetletju potekale na številnih področjih – v izobraževanju, zaposlovanju, zdravstvu, na stanovanjskem področju ... in zdi se, da šele v zadnjem obdobju naraščajo prizadevanja države, da bi v sodelovanju z lokalnimi skupnostmi in samimi Romi položaj izboljšala.

Javnost v Sloveniji Romom ponekod še vedno pripisuje izrazito negativne lastnosti, ki izhajajo iz preteklosti, in nekatere družbe jih še vedno zavračajo samo zaradi stereotipov.

Mednarodnopravni položaj Romov: Specifičnost položaja romske skupnosti se kaže tudi v urejanju njenega pravnega statusa na mednarodni in notranji ravni, saj obstajajo zelo različna mnenja o tem, ali so Romi narodna, etnična, socialna ali kulturna manjšina ali pa konstitutiven evropski narod.

Za položaj Romov so pomembne tako določbe v mednarodnih dokumentih, ki zagotavljajo spoštovanje človekovih pravic vsakemu posamezniku brez diskriminacije, kot tudi zagotovila za varstvo manjšin kot skupin. Svet Evrope

je sprejel Okvirno konvencijo o varstvu narodnih manjšin.

Ker Okvirna konvencija ne vsebuje definicije narodne manjšine in je torej prepuščeno posameznim državam pogodbenicam, da določijo skupine, ki jih opredeljujejo kot narodne manjšine, Vlada RS, v skladu z Ustavo in notranjo zakonodajo v RS izjavlja, da sta to avtohtoni italijanska in madžarska narodna manjšina. V skladu z Ustavo in notranjo zakonodajo RS se bo Okvirna konvencija uporabljala tudi za pripadnike romske skupnosti, ki živijo v Sloveniji.

Ustava RS določa, da položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon (Ustava RS, Uradni list RS, št. 33/1991, člen 65).

Glavne ugotovitve Svetovalnega odbora o okvirni Konvenciji za varstvo narodnih manjšin (Strasbourg, 26. maj 2005 – drugo mnenje o Sloveniji):

Romi se v Sloveniji še naprej srečujejo z različnimi problemi, čeprav organi oblasti to vprašanje obravnavajo prednostno in so v zadnjih letih opazna prizadevanja na več področjih. Kljub nekaterim izboljšavam pa se številni Romi še vedno soočajo z diskriminacijo in družbeno izključenostjo. Ti problemi so očitni predvsem v primeru tistih Romov, ki jih ne štejejo za »avtohtone«. Problemi so še vedno resni na področju zaposlovanja, kjer poročajo o izredno visoki stopnji brezposelnosti med Romi, in bivalnih razmer, saj veliko Romov še naprej živi v podstandardnih pogojih, pogosto pa celo v nezakonitih naseljih.

V prvem mnenju o Sloveniji je Svetovalni odbor ugotovil, da so med večino Romov in drugim prebivalstvom precejšnje socialne in ekonomske razlike, in pozval organe oblasti, naj sprejmejo odločnejše ukrepe za izboljšanje položaja. Zaradi nadaljevanja diskriminacijskega ravnanja z Romi na številnih področjih so bili organi oblasti pozvani, da ta problem obravnavajo s poslušom.

Svetovalni odbor ugotavlja, da se je položaj Romov izboljšal le na nekaterih območjih, kar pa ne velja za celotno romsko prebivalstvo oz. za vsa naselja, kjer živijo romske skupnosti. V nekaterih primerih, na primer na Dolenjskem, se Romi še naprej srečujejo s težavami na več področjih, predvsem pri stanovanjskih razmerah, zaposlitvi, zdravju in izobraževanju. Te razlike med Romi na različnih območjih so očitno rezultat številnih dejavnikov, tudi politične volje lokalnih oblasti, regionalnega gospodarskega razvoja ter vključitve in učinkovitosti romskih svetnikov in organizacij.

V 6. členu Okvirne konvencije so poudarjeni: *strpnost in medkulturni dialog, boj proti sovražnosti in nasilju zaradi etnične in rasne pripadnosti ter dostop Romov do medijev in njihova prisotnost v medijih, enake možnosti za dostop do izobraževanja, položaj Romov ...*

V svojem prvem mnenju o Sloveniji je Svetovalni odbor opazil, da se v Sloveniji še vedno zavračajo in sovražijo določene osebe, kot so Romi, še naprej se pojavljajo negativni stereotipi v zvezi s pripadniki Romov, zato je Svetovalni odbor izrazil mnenje, da bi morala država povečati pomoč Romom na tem področju, predvsem pri ustanavljanju njihovih lastnih medijev.

Trenutno stanje in napredek

Zasebna radijska postaja v Novem mestu redno predvaja programe o Romih, deloma tudi v romskem jeziku, in z zadovoljstvom ugotavlja, da ju država še naprej finančno podpira. Na splošno pa svetovalni odbor meni, da je za ustrezen prikaz romskega življenja in problematike v medijih bistveno, da Romi neposredno sodelujejo pri ustvarjanju in oddajanju programov za Rome in o Romih. Svetovalni odbor spodbuja organe oblasti, da nadaljujejo in okrepijo svoja prizadevanja za povečanje navzočnosti Romov v medijih, med drugim tako, da jim pomagajo pri ustanavljanju zasebnih medijev. Poleg tega bi bilo treba najti učinkovitejše načine za ozaveščanje medijev o romski problematiki in potrebi, da pomagajo izboljšati podobo Romov med večinskim prebivalstvom.

Najpomembnejši ukrepi, vključeni v omenjeno strategijo, so: vpisovanje romskih otrok v predšolsko vzgojo vsaj dve leti pred osnovno šolo, da bi jim pomagali naučiti se slovensko; ob tem pa se poraja potreba romskih asistentov zaradi vpeljave in povezave romskega jezika.

Položaj Romov na področju izobraževanja za organe oblasti je še vedno izziv. Težave vključevanja Romov v šolski sistem se pojavljajo že na predšolski stopnji, kjer je kljub izboljšavam število romskih otrok še vedno nizko.

Svetovalni odbor ugotavlja tudi, da so potrebna okrepljena prizadevanja za ozaveščanje učiteljev o romskem jeziku in šegah, treba pa je tudi zagotoviti usposabljanje učiteljev tega jezika, ki naj bodo po možnosti tudi sami Romi.

Organi oblasti bi morali bolj zavzeto ugotavljati, kakšne so potrebe pri učenju in pouku romskega jezika, ter pospešiti ukrepe, s katerimi se odzivajo na te potrebe, v ta proces pa bi bilo treba vključiti tudi Rome.

Ustava RS razglša načelo nediskriminatornosti, to je v zadnjem času sploh postalo neštetokrat ponavljana parola in oporni kamen skupin z obrobja, ki si skušajo izbojevati priznanje osnovnih človekovih pravic. Gre za slavni 14. člen URS, ki določa, da so v Sloveniji vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katero koli drugo osebno okoliščino. Vsakomur? Zakaj potem ne tudi Romom?

Dolenjska bo morala najprej poskrbeti za integracijo Romov. Ključna prva faza integracije pa je zagotovitev večje izobrazbe Romom. Ravno neizobraženi (in nezaposleni) Romi so poglobitna ovira pri reševanju romske problematike. Če bo segregacija romskih otrok z večjo represijo in z razreševanjem problema prevelike rodnosti Romov prinesla boljše rezultate, potem ni to nič slabega. Ko se bo ustvarila dovolj velika kritična masa izobraženih Romov, takrat se bodo zadeve pospešeno spreminjale na boljše. In Dolenjska mora poskrbeti predvsem za to. Če ne bo tega, ne bo integracije (iz medmrežne strani Forum Dossier, tema: Kritike neprimernih ravnanj).

Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem nekoč in danes

Problematika vzgoje in izobraževanja otrok Romov v predšolskih ustanovah v Sloveniji je že več deset let v žarišču zanimanja vzgojiteljev, prosvetnih institucij ter posameznikov, ki se pri svojem pedagoškem delu srečujejo s temi vprašanji. Doslej je bilo izdelanih več celostnih analiz bolj z informativnim poudarkom kot na globinski analizi medsebojnih vplivanj mnogoterih zunanjih in notranjih dejavnikov, ki oblikujejo vzgojno-izobraževalno ter kulturno sfero Romov v Sloveniji. O vzgoji in izobraževanju otrok Romov v Sloveniji je bilo doslej napisanih veliko diplomskih nalog, člankov v pedagoškem tisku ter opravljena obsežna raziskava o učnih in vzgojnih dosežkih otrok Romov.

Za boljše razumevanje vseh dejavnikov, ki so vključeni v vzgojo in izobraževanje otrok Romov, so nam potrebni mnogi prikazi, informacije, spoznanja in izkušnje drugih, da bi lažje dojeli notranje dinamizme, ki vplivajo na ta segment vzgojno-izobraževalnega področja v predšolskih ustanovah.

Pomembna prelomnica v življenju Romov je leto 1971, ko so v Londonu organizirali prvi svetovni kongres Romov. Svet so opozorili nase in pokazali na probleme, ki so rešljivi le s pomočjo celotne svetovne skupnosti (OZN). Na kongresu je bila ustanovljena Mednarodna romska organizacija, sprejeta zastava in grb in bilo je sklenjeno, da se poenoti uporaba poimenovanja njihovih pripadnikov z Rom, Romi. Na tem kongresu so sprejeli svojo himno.

M. Tancer (1994) navaja, da je bilo leta 1990 pri nas 15,28 % predšolskih romskih otrok, od katerih večina ni bila vključena v vrtece. Pomemben kazalnik so bivalne razmere, v kakršnih živijo romske družine. Večina romskega prebivalstva živi v naseljih, ki so skorajda vedno ločena od drugega prebivalstva, na obrobju mestnih območij. Nekaj hiš v naselju Brezje pri Novem mestu ima urejene bivalne razmere, povsod drugod živijo praviloma pod minimalnimi bivalnimi standardi, zelo redki Romi pa živijo v popolnoma urejenih bivalnih razmerah.

M. Tancer (1994) tudi navaja, da je ključnega pomena skrb za vzgojo in izobraževanje ter otroško varstvo romskih otrok. Na tem občutljivem področju je treba poglobljeno proučiti vzgojne in izobraževalne programe, jih prilagoditi potrebam in posebnostim Romov, uvajati posebne standarde in normative, da bi dosegli večje učinke. Predšolsko varstvo romskih otrok je treba bolj približati romskim naseljem, uvajati potujoče vrtece in se bolj povezati s starši. Nadaljevati je treba usposabljanje učiteljev in vzgojiteljev za delo z romskimi otroki.

V našem okolju je zaželeno, da z romskimi otroki delajo vzgojitelji, ki jih delo z romskimi otroki zanima, svetovalni delavci pa sodelujejo pri pripravi individualnih programov.

Za vzgojitelje in druge pedagoške delavce, ki delajo z romskimi otroki, je treba organizirati dopolnilno strokovno izobraževanje. Vzgojitelji, ki delajo z romskimi otroki v posameznih enotah oz. oddelkih, naj se združujejo v strokovne aktive in se povezujejo tudi z vzgojitelji v drugih vrtcih, kamor so integrirani romski otroci. Le tako si lahko vsi predšolski strokovni delavci s pomočjo hospitacij, aktivov in pedagoških delavnic izmenjujejo pozitivne izkušnje.

Pomembno je tudi povezovanje vrtca s starši romskih otrok, ki naj poleg skupnih oblik sodelovanja organizira še dodatne oblike, kot so skupinski in individualni pogovori, predavanja in obiski v romskih naseljih, obiski kulturnih prireditev ipd.

Državne institucije – vrtec – romski otroci

Pomembnejše determinante v vzgoji in izobraževanju romskih otrok, ki izhajajo iz romskega naselja Brezje, kažejo na neugodno okolje. Najbolj pa ovirajo otrokov normalni razvoj naslednji dejavniki:

- pomanjkljivi govorni in jezikovni vzorci v romskih družinah zavirajo otrokov intelektualni razvoj;
- otroci, ki živijo v manj ugodnem okolju, imajo manj izkušenj o svetu in življenju in manj možnosti za reševanje miselnih problemov v primerjavi z otroki iz ugodnega okolja;
- v manj ugodnem okolju je tudi manj medsebojnega vplivanja med odraslimi in otroki, ki je tudi eden izmed dejavnikov v romskem naselju Brezje;
- pomanjkanje higienskih navad, ki vlada v večjem delu naselja;
- okrnjen moralni razvoj in nepoznavanje pravil življenja.

Vzgojna zanemarjenost, ki jo opažamo v romskih oddelkih v predšolskem obdobju, pomeni za otroka konkretno in nepopravljivo posledico. Otrok, ki v tem starostnem obdobju ni primerno socialno stimuliran, se pozneje zelo težko vključuje v širše okolje.

Otroci, ki pripadajo romski skupnosti – Pripombe na drugo poročilo o sprejetih sklepih za uresničevanje Konvencije o otrokovih pravicah (junij 2003).

Romski otroci so v vseh pogledih ena od najbolj ranljivih in rizičnih skupin otrok v Sloveniji.

Visoka stopnja diskriminacije in predsodkov je tako v njihovem družbenem okolju kot tudi med vladnimi uradniki in profesionalci. Izid tega je diskriminacijski, restriktiven in represiven odnos v vsakdanji praksi javnih služb.

Slovenija zagotavlja brezplačno predšolsko in osnovnošolsko izobraževanje za vse otroke, vendar so romski otroci na tem področju še vedno diskriminirani na več načinov. Najbolj pogosta diskriminacijska praksa, ki prizadeva romske otroke, je segregacija v vrtcih in šolah.

Ministrstvo za šolstvo in šport RS je h kurikulumu nove devetletne šole in kurikulumu za vrtce pripravilo navodila za prilagajanje programa devetletne osnovne šole (do šolskega leta 2003/04 veljajo te prilagoditve tudi za osemletno osnovno šolo) za romske učence in za delo z romskimi otroki v vrtcih. Tako so za Rome zagotovljeni posebni normativi in standardi za oblikovanje oddelkov.

Na področju predšolske vzgoje se lahko oblikuje romski oddelek, če je v njem najmanj pet romskih otrok, nikjer pa ne zasledimo, ali bodo znižani normativi tudi v oddelkih vrtca, v katere bomo integrirali romske otroke, tako kot velja za šolske otroke.

Predšolski otroci Romov so v slovenske vrtce vključeni na tri načine. Največ

jih je integriranih v redne skupine, in to največkrat zaradi tega, ker v posameznem vrtcu ne dosega normativa, ki ga je postavila država za samostojen romski oddelek. Manj jih je vključenih v ločene romske oddelke in romske vrtce. Eden izmed argumentov vodstev vrtcev in države za oblikovanje ločenih romskih oddelkov je tudi ta, da starši romskih otrok izražajo željo po ločenih oddelkih, ker ne želijo, da bi bili njihovi otroci tarče neznanja in predsodkov o Romih. To nikakor ni način blaženja problema diskriminacije Romov. Tudi Zavod RS za šolstvo je podal priporočila za uresničevanje načel in ciljev kurikulumuma, vendar je njegova vloga svetovalna in se priporočila povečini ne prenašajo v prakso. Vzgojiteljice navajajo kot največjo oviro to, da otroci Romov ne znajo slovenskega jezika in se ga tudi zelo težko učijo. Oblikovanje ločenega oddelka prav gotovo ne pripomore k lažjemu učenju slovenskega jezika, kajti splošno znano je, da se otroci največ naučijo od svojih vrstnikov z izkustvenim učenjem. Zato bomo začeli v naših vrtcih s postopno in »mehko« obliko integracije romskih otrok.

Tako kot v šoli bi bilo tudi v vrtcu primerno naslednje:

- romski otroci naj bodo vključeni v oddelke skupaj z drugimi že kmalu po prvem letu obiskovanja vrtca;
- postopno naj se odpravijo ločeni oddelki;
- država mora poskrbeti za izobraževanje vzgojiteljev in drugih strokovnih delavcev o tem, kako pripraviti načrt dela;
- romskim otrokom je treba zagotoviti učenje romskega jezika in njihove kulture v okviru rednih dejavnosti;
- po priporočilu Zavoda RS za šolstvo bi lahko tako kot na Češkem v vrtcih z romskimi otroki imeli romskega asistenta.

Romi so v primerjavi z italijansko in madžarsko narodno manjšino v neenakem položaju. Dolžnost države je, da s Konvencijo o otrokovih pravicah seznaneni tako odrasle kot otroke.

Država je sprejela ustrezno zakonodajo, kurikulum v vrtcih, osnovnih šolah in srednjih šolah, odpovedala pa je pri izvedbi, izvršitvi sprejetega kurikulumuma predmetov, ki vključujejo učenje otrokovih in človekovih pravic. Že prenovljeni kurikulum za vrtce predvideva učenje strpnosti do drugačnih, ki ga poskušamo kar najbolj upoštevati.

Tudi na Pedagoškem inštitutu priznavajo, da imajo težave pri izvajanju kurikulumuma v sistemu izobraževanja. Poglavitni problemi so naslednji:

- kdo bo poučeval te vsebine;
- pomanjkljivo poznavanje otrokovih pravic in določil same Konvencije o otrokovih pravicah med vzgojitelji;
- v slovenskem jeziku ni ustreznih priročnikov za poučevanje otrokovih pravic za vzgojitelje.

Kovač in Krek navajata, ker imajo Romi kot etnična skupina pravice v razmerju do širše družbe, ki jih mora zagotavljati država (glede jezika, identitete, kulture itn.), se zdi logično, da je edino mogoče in sprejemljivo načelo integracije. Vendar je na načelni ravni lahko legitimno vprašanje, ali ne bi Romi svojih skupinskih pravic še učinkoviteje zavarovali, če se sploh ne bi vključevali v širšo družbo na organizirani način, ki ga regulira država? Ali ni vsaka inte-

gracija že asimilacija? Ali Romi nimajo pravice, če se tako odločijo, živeti povsem ločeno od večinske družbe?! (Kovač, Krek 1/2003, str. 35)

Predšolska vzgoja romskih otrok: integracija ali segregacija?

Še vedno se veliko romskih staršev zelo težko odloča za vključitev otroka v družbeno organizirano predšolsko vzgojo. Tako kot drugod po Sloveniji tudi na Dolenjskem romske družine živijo odmaknjeno od drugih vrtcev, zato romski starši niso pripravljene vsak dan voziti svojih otrok v druge vrtece. Največ, kar so pripravljene storiti, je, da jih vključijo v vrtec, ki je v središču romskega naselja.

Pogosto prihajajo pobude za njihovo vključevanje v organizirane oblike predšolske vzgoje od posameznih vzgojiteljic in drugih predšolskih strokovnih delavk, občasno še iz občinske upravne službe in centra za socialno delo.

Prav v zadnjih letih posvečamo vprašanju rednega vključevanja predšolskih romskih otrok v institucionalno obliko predšolske vzgoje veliko pozornost. Le-ta se manifestira v individualnih stikih s starši prihodnjih varovancev, pripravljanih sestankih, na katerih seznanjamo romske starše z vlogo in pomenom zgodnjega vključevanja otrok v vrtec, vabljenju romskih staršev in prihodnjih varovancev v vse naše enote, skratka, iščemo oblike in načine, ki bi trdno povezovali vrtec in vzgojiteljice z domovi romskih otrok, še posebno z njihovimi starši.

Po notranji organizaciji izvajanja vzgojnega programa, ki je odvisna od konkretnih razmer, so romski otroci vključeni v dva oddelka, v katerih so samo romski otroci (homogeni oddelki), in v oddelke s slovensko govorečimi otroki (heterogeni oddelki). S prvo obliko je otrokom dana možnost, da se z vrstniki počasi navajajo na življenje v oddelku, z drugo obliko dela pa se seznanjajo že s poglobljenimi vsebinami kurikuluma.

Vloga homogenega oddelka je lažji prehod iz domačega okolja v svet novih odnosov z vrstniki, v drugo obliko pa vključujemo predšolske romske otroke, ki so že bili kakšno leto v homogenem oddelku. Delo v heterogenem oddelku zahteva od vzgojiteljice mnogo individualnega dela in subtilnega ravnanja s posameznim otrokom.

Že doslej so strokovne delavke pokazale veliko razumevanja za specifičnosti romskih otrok in pri svojem vzgojnem delu upoštevale njihove izkušnje, interese, posebnosti in težave.

Strokovne delavke sistematično uvajajo romske otroke v slovenski jezik, kar je izjemno pomembno za poznejše delo v osnovni šoli in za šolsko napredovanje. Slovenščina je za romske otroke tuj jezik in jim povzroča mnoge težave, kar je treba neprenehoma upoštevati v načrtovanju vsebin kurikuluma. Prav iz tega izhaja praktična zahteva po daljšem vključevanju otrok Romov v predšolsko ustanovo: vsaj dve leti pred vstopom v osnovno šolo oz. vsaj leto pred integracijo otroka v redni oddelke.

Za uspešno vzgojno delo z romskimi otroki v predšolski ustanovi je posebnega pomena sodelovanje s starši. Strokovne delavke si pridobivajo zaupanje

staršev z dolgotrajnim poglobljenim strokovnim delom, primerno komunikacijo in dolgoletnim neposrednim sodelovanjem ter razumevanjem romskih staršev.

Kako uresničujemo načela kurikuluma v našem romskem vrtcu?

Načelo odprtosti kurikuluma, avtonomnosti ter strokovne odgovornosti vrtca in strokovnih delavcev v vrtcu

Kulturni sinkretizem, ki je značilnost romske kulture, se izraža tudi v heterogenosti romske kulture v Sloveniji. Prvine romske kulture je zato treba raziskovati v vsakem okolju posebej in v skladu s tem izbirati ustrezne oblike, metode, sredstva in vsebine dela na ravni vrtca in oddelka. Prav tako bodo morale strokovne delavke same odkrivati skupne prvine slovenske in romske kulture na podlagi sodelovanja s starši in opazovanja otrok.

Vsakokratno avtonomno strokovno iskanje ustreznih rešitev v izvedbenem kurikulumu zahtevajo tudi različni modeli vključevanja romskih otrok v vrtnice, zato smo v bližnji preteklosti začeli v našem vrtcu naslednje aktivnosti:

- otroci in strokovni delavci iz oddaljenih vrtcev so obiskali romski vrtec v naselju Brezje, kjer so se seznanili z delom in življenjem v romskem vrtcu;
- otroci in strokovne delavke iz romskega vrtca so sukcesivno obiskovali otroke v drugih vrtcih;
- večkrat na leto smo organizirali skupna srečanja, proslave, razstave in sodelovali v najrazličnejših programih.

Načelo enakih možnosti in upoštevanje različnosti med otroki ter načelo večkulturnosti

Delo z romskimi otroki je vsekakor oblika vzgojnega dela, ki zahteva specifične strategije, saj gre za poskus integracije dveh kultur, ki nimata veliko skupnih značilnosti in se že stoletja trudita sobivati.

To pomeni, da je treba najti tiste kulturne prvine, ki so skupne romski in slovenski kulturi, in izhajati iz njih. Katere so skupne prvine romske in slovenske kulture, bodo morale odkrivati vzgojiteljice same na podlagi sodelovanja s starši in opazovanja otrok; zato potrebujejo vzgojiteljice mnogo strokovnega izpopolnjevanja in samoizobraževanja na področju seznanjanja z romsko kulturo in načinom življenja romskih otrok v neposrednem bivalnem okolju.

Kovač in Krek pišeta, da večkulturnost od večinske kulture zahteva, da kot normalno prepozna tisto, kar ji je sicer tuje. (Kovač, Krek, 1/2003, str. 36)

Na Češkem na primer vpeljujejo v vrtcih z romskimi otroki romskega asistenta. Romski asistenti ne le da poznajo obe kulturi in lahko posredujejo med njima, ampak so lahko tudi pozitiven identifikacijski zgled romskim otrokom. Tudi starši radi sodelujejo z romskim asistentom, saj prinaša v vrtec romsko ozračje in z njim se lahko pogovarjajo v svojem jeziku. Uvajanje romskih asistentov v vrtnice z romskimi otroki je praksa, ki se uveljavlja že tudi v nekaterih

slovenskih vrtcih. Tako imamo tudi v našem vrtcu delavko, za katero lahko rečemo, da opravlja dela in naloge romske asistentke, vendar še vedno nima urejenega ustreznega zaposlitvenega statusa.

Strokovne delavke naj bi bile posebno pozorne na to, kako romske otroke sprejemajo drugi otroci v vrtcu. Namesto poudarjanja razlik naj otroke navajajo na razmišljanje, zakaj je dobro, da niso vsi ljudje enaki in da smo lahko zadovoljni, da se družimo z ljudmi različnih ras, religij in kultur, saj nas to bogati. V enoti Videk, kjer imamo integriranega romskega otroka, imajo strokovne delavke pozitivne izkušnje, saj se je zelo hitro socializiral v novo okolje, drugi otroci pa so se kmalu seznanili z drugačnostjo in spoznali, da se lahko družijo z otroki drugih kultur, s katerimi imajo že večletne izkušnje.

Načelo sodelovanja s starši ima pri uvajanju romskih otrok poseben pomen.

Da bi dosegli kakovost na tem področju, je dobro navezati s starši oziroma z družino osebne stike še pred vstopom otroka v vrtec. Kot kaže praksa, so primerni obiski strokovnih delavk na otrokovem domu, pa tudi staršev z otrokom v vrtcu, kar v vrtcu Pikapolonica poteka že več let. Izkušnje kažejo, da si vzgojiteljice pridobivajo zaupanje in naklonjenost staršev z dolgoletno pozitivno komunikacijo, z obiski strokovnih delavk na domovih pri vpisu otrok v vrtec, z najrazličnejšimi oblikami družabnih srečanj, ki jih strokovne delavke večkrat na leto organizirajo za starše ... Še vedno pa imajo romski starši večje zaupanje v romski vrtec, ki je v neposredni bližini njihovega domovanja, kot v druge vrtce, kamor prihajajo drugi ljudje in so od njihovega domovanja oddaljeni.

Načelo aktivnega učenja in zagotavljanja možnosti verbalizacije in drugih načinov izražanja

Romski otroci so na vseh področjih sposobni učenja, napredka in doseganja visokih ciljev, prav tako kakor drugi otroci. Treba jim je zagotoviti možnosti za vključevanje v vse dejavnosti iz kurikuluma, še posebno pa jih je treba opogumljati in podpirati pri učenju na tistih področjih, na katerih imajo zaradi kulturne in jezikovne različnosti največ težav. Izkušnje kažejo, da se otroci, ki so integrirani v redne oddelke, prej naučijo slovenskega jezika kot tisti v romskih oddelkih, ki se med seboj še vedno veliko sporazumevajo v romskem jeziku.

Kaj je vrtec pripravljen spremeniti, da bi bil zanimivejši in privlačnejši tudi za romske otroke?

Najpomembnejše rešitve, ki jih vidimo v vrtcu, bi lahko združili v nekaj skupnih imenovalcev:

- zgodnje vključevanje romskih otrok v vzgojno-izobraževalni sistem, ki naj bi se izpeljalo najpozneje do otrokovega četrtega leta oz. vsaj dve leti pred otrokovim vstopom v osnovno šolo. Namen tega vključevanja je čim zgodnejše osvajanje slovenskega jezika zaradi bolj kakovostnega spremljanja učnega programa v prvih razredih osnovne šole in zaradi socializacije otrok, da si pridobijo izkušnje in osnovne vedenjske vzorce bodisi v šoli ali za integracijo v redne oddelke;
- romski pomočnik, ki bo premostil vse ovire pri prvem vključevanju rom-

skih otrok v vrtec in postavil vezi med vzgojitelji in romskimi otroki, hkrati pa povezoval romske otroke z drugimi otroki, jim pomagal pri komunikaciji in igri, obenem pa bo ustvaril vezi med vrtcem in romskimi starši;

- obiski romskih otrok v drugih vrtcih in drugih otrok v romskem vrtcu bodo pomagali pri spoznavanju sobivanja dveh različnih kultur na istem prostoru;
- najprej pa bomo poskušali z izobraževanjem strokovnih delavcev približati romsko kulturo ter odpravljati predsodke in nekatere stereotipe, ki so tako značilni za Dolenjsko.

Zavedamo se, da je zgodnje vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo nujen pogoj za uspešno integracijo učencev v osnovno šolo. Trenutno prevladuje tendenca organiziranja predšolske vzgoje in izobraževanja v romskih skupnostih, kar povzroča segregacijo in nenapredovanje v znanju slovenskega jezika, hkrati pa ne rešuje velikega problema poznejšega vključevanja romskih otrok in staršev v širšo družbeno skupnost in sobivanje.

Tudi občasno sodelovanje pri skupnih proslavah in prireditvah teh težav ne more rešiti. Primerna organizacija življenja v heterogenih oddelkih pa tudi ustrezno usposobljeni vzgojitelji sami po sebi poskrbijo, da se otroci spontano učijo drug od drugega, da se v resnici začnejo spoštovati, kar potrebujejo tako slovenski kot romski otroci.

Zavedati se moramo, da bo treba romske otroke čim prej vključiti v vrte skupaj z drugimi otroki zaradi socializacije in predvsem zaradi hitrejšega učenja slovenskega jezika, saj je materni jezik romskih otrok romščina.

Ob tem se postavlja vprašanje o koristnosti integracije, če beremo citat Kovač, Krek:

»Nemogoče je torej integrirati in pri tem ohranjati nedotaknjeno kulturo romske skupnosti. Velja pa tudi nasprotno: ni mogoče integrirati po principih logike multikulturalnosti in ohranjati nedotaknjeno večinsko kulturo.« (Kovač, Krek 1/2003, str. 36)

Zato smo prav v tem času prijavi tudi inovacijski projekt Vpliv integracije romskih otrok na njihovo hitrejše osvajanje slovenskega jezika, s katerim bomo izpeljali naslednje aktivnosti, ki nam bodo osvetlili problem z več vidikov:

1. seznanitev in motivacija romskih staršev za integracijo;
2. evidentiranje interesentov za integracijo pri vpisu otrok in obisku v naselju;
3. priprava instrumenta za spremljanje in integriranje romskih otrok ter priprava načrta dela oddelkov z integriranimi otroki;
4. izobraževanje strokovnih delavk;
5. predavanje za starše in strokovne delavke: Spoznajmo romsko kulturo!.

Za konec: kako je vstop Slovenije v Evropsko unijo vplival na položaj Romov?

Slovenija je izpolnjevala politična merila za vstop in imela na splošno pozitiven odnos do manjšin, vendar pa je Evropska komisija vseeno ugotovila, da položaj Romov v Sloveniji ni zadovoljivo urejen ter da obstaja potreba po politi-

ki, ki bo pospeševala socialno-ekonomsko integracijo Romov, posebno na področju zaposlovanja, zdravja in izobraževanja.

Na Uradu za narodnosti menijo, da je bila naša država doslej najmanj uspešna pri urejanju bivalnih razmer in zaposlovanju Romov, precejšen premik pa je bil dosežen na področju vzgoje in izobraževanja ter pri ohranjanju romske kulturne dediščine.

Vse očitneje je, da je za izboljšanje položaja Romov potrebna skupna aktivnost državnih organov, občin in Romov samih, saj se bo le tako romska skupnost otresla tradicionalne zaostalosti in odmaknjenosti na rob družbe. Veliko bo treba še storiti za ozaveščenost celotnega prebivalstva, da bi sprejemalo Rome z vsemi njihovimi posebnostmi in drugačnostjo, skratka, da bomo živeli tolerantneje in da bomo pripravljeni sprejemati drugačnost, še posebno v okoljih, kjer Romi živijo. Pri vseh teh naporih, dilemah, polemikah in težavah menimo, da bo nekje treba »orati ledino« in mogoče so prav predšolski otroci tisti, s katerimi bomo uspešno zakorakali v novo obdobje sobivanja dveh kultur na enem prostoru.

Literatura

Brizani Traja, I. (2000). *Le ostanite – Romi gredo!* Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba.

Članki v revijah, časopisu in različni prispevki na medmrežnih straneh:

Akcijska mreža za otrokove pravice v JV Evropi

Lumin founn: romi.

Delovna skupina (več avtorjev 2002). *Dodatek h kurikulu za vrtca za delo z otroki Romov.* Ljubljana: strokovni sveti za izobraževanje.

Heine, H. in drugi. (1995). *Otrokom vsega sveta.* Ljubljana: EPTA.

Klopčič, V. (2003). *Evropa, Slovenija in Romi.* Ljubljana: zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani;

Kovač Šebart, M. in Krek, J. (2003). *Romi v Sloveniji: vprašanja izobraževanja, multikulturizma in integracije.* *Sodobna pedagogika* 28, št. 1, str. 28–43.

Šatulj, A. (1995). *Konvencija o otrokovih pravicah.* Stari trg ob Kolpi: Koce.

Štrukelj, P. (2004). *Tisočletne podobe nemirnih nomadov. Zgodovina in kultura Romov v Sloveniji.* Ljubljana: Družina.

Tancer, M. (1994). *Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem.* Maribor: Založba Obzorja.